

Машаду де Ассіс. Посмертні записки Браса Кубаса

КУПИТИ

«Посмертні записки Браса Кубаса» — найвідоміший роман автора, де розповідається історія життя самотнього багатія, котрий після смерті вирішив написати свою автобіографію. Отже, оповідач-мрець описує власний похорон, потім занурюється в часи дитинства. Брас Кубас був жорстоким з рабами, нахабним й зухвалим з чужими, полюбляв сороміцькі анекдоти свого дядька. Вже під час своїх подорожей Європою, він потрапляє у полон чуттєвого романтизму і краси поезії. Герой закохується і потайки зустрічається з Віржилією. Пристрасно жадає її, мріє про неї, але часом жорстоко поводитьься.

Але за життєвими пригодами криється іронія й критичне осмислення людської природи. У «Записках Браса Кубаса» читач знайде чимало філософії і речей, про які варто замислитись кожному. А такі поняття як правда, наука, доводи виглядають дискусійними і, на думку Браса Кубаса, є відносними. Автор дивиться на світ скептично і зневажливо, спрямовує свій критичний погляд на людський рід, та й самого читача перетворює на одну із жертв іронії своєї книги.

Роман відкриває першу сторінку бразильського реалізму.

MAWADU
DE
ACCIE

ПОСМЕРТНІ
ЗАПИСКИ
БРАСА КУБАСА

 Кальварія

Анотація

«Посмертні записки Браса Кубаса» — це життєві пригоди, іронія й критичне осмислення людської природи.

За сюжетом, Брас Кубас, багатий одинок, наважується після смерті написати оповідь про своє життя. Таким чином започатковується критичний діалог із реалістичною естетикою. Він викладає своє бачення, незважаючи на те, що про нього скажуть чи подумають живі. Такі поняття як правда, наука, доводи виглядають дискусійними і, на думку Браса Кубаса, є відносними. Автор дивиться на світ скептично і зневажливо, спрямовує свій критичний погляд на людський рід, та й самого читача перетворює на одну із жертв іронії своєї книги.

Роман відкриває першу сторінку бразильського реалізму.

© Галина Верба, переклад, 2017

© Надьожна, обкладинка, 2017

© «Кальварія», 2017

До читача

Стендаль визнавав, що написав одну зі своїх книг для ста читачів. Такий факт і дивує, і бентежить. Що не дивує і не стало б бентежити, то це те, що оця, інша вже, книжка не матиме і ста читачів, як у Стендаля, навіть п'ятдесяти, ані двадцяти, а щонайбільше — десять. Чи й десять? Хіба що п'ять. Тож йдеться про книгу, написану в доволі невизначеному жанрі, у котрій я, Брас Кубас, у вільній формі на кшталт Стерна[1] або ж Ксав'є де Местра[2], додам, можливо, ще трохи гіркоти песимізму. Можливо. Адже це твір покійника. Я написав його пером іронії та чорнилом меланхолії, тож неважко передбачити, яким може бути результат такого альянсу. Люди серйозні шукатимуть у ньому ознаки суто роману, а люди безтурботні й легковажні не побачать там звичного для них роману, саме це й позбавить цей твір високої оцінки перших та захоплення других, та саме ці дві категорії людей і є головними виразниками суспільної думки.

Проте я все ж сподіваюсь, що мені вдасться завоювати прихильність в оцінках читачів; і перше, що я зроблю, — то це спробую уникнути довгої й детальної передмови. Найкращою передмовою є така, де міститься якнайменше речей, або ж така, де говориться тільки дещо: невиразно і незавершено. Відповідно, мені не треба розповідати про надзвичайний процес, яким я послуговувався під час створення цих «Записок», роботу над якими я здійснив уже тут, в іншому світі. Це було б цікаво, проте скрупульозно і довго, ба більше, геть непотрібно для розуміння самого твору. Він сам собою є завершеним: якщо він тобі, любий читачу, до вподоби, я буду тобі щиро вдячний за те, що ти доклав сил і прочитав цей твір, якщо ж ні, то вважай, що отримав од мене щигля, ото й усе.

Розділ перший. Смерть автора

Якийсь час я вагався, з чого розпочати ці записки: від початку чи з кінця, тобто поставити на перше місце моє народження чи мою смерть. Зважаючи на те, що зазвичай починають від народження, два мотиви наштовхнули мене на те, щоб обрати інший спосіб: перше — це те, що я не просто собі автор, котрий уже помер, а навпаки, автор, що пише з того світу, для якого могила — це лише інша колиска; другий мотив полягав у тому, що написаний у такий спосіб твір виглядатиме більш елегантним і новаторським. Мойсей теж говорив про свою смерть, але не в передмові, а наприкінці: ось у чому докорінна відмінність між моєю книгою та П'ятикнижжям[3].

Отож пропонуючи вам свою розповідь, скажу, що помер я о другій годині пополудні в одну з п'ятниць серпня 1869 року в моїй чудовій садибі в Катумбі. Було мені шістдесят чотири роки, які я прожив у достатку і здоров'ї, був одинаком, грошей у мене було близько трьохсот тисяч, і на цвинтар мене супроводжувало одинадцять друзів. Одинадцять друзів! Насправді ніхто ніде не розсилав з цього приводу листів і не друкував некрологів. Додайте до того ще й дощ — йшла собі така мжичка, сумна і безкінечна, така тривала і така гнітюча, що наштовхнула одного з моїх вірних друзів, які проводжали мене в останню путь, вставити у промову, котру він виголошував на краю могили, таку оригінальну ідею: «Ви, мої дорогі сеньйори, котрі його знали, можете сказати разом зі мною, що, здається, сама природа оплакує непоправну втрату однієї з наших найкращих особистостей, що є окрасою людства. Ця похмура погода, ці краплі з неба, ці темні хмари, що закривають блакить неба на сході траурною вуаллю: це все є справжнім болем і недугою,

котрі гризуть природу в самій її глибині; все це є найвищою похвалою нашому високошановному небіжчикові».

Мій любий, вірний друже! Ні, я не шкодую, що заповів тобі двадцять облігацій. Саме таким чином я підійшов до завершення своїх земних днів, саме таким чином я попрямував до undiscovered country[4] Гамлета, не маючи, ані тривоги, ані сумнівів молодого принца данського, навпаки, відчуючи втому і старість. Я був як глядач, що запізно покидає театр після спектаклю. Пізно і сповнений нудьги. Прийшли провести мене якихось дев'ять чи десять персон, серед них три дами: моя сестра Сабіна, заміжня за Котріном, та їхня донька, «лілія в долині», і ще... Майте терпіння! Невдовзі я вам розповім, хто та третя сеньйора. Поки що ж вдовольніться тим, що ця незнайомка, хоча вона й не була моєю родичкою, сумувала більше за моїх рідних. Насправді, вона страждала більше за них. Я не кажу, що вона голосила, не кажу, що вона падала землю від горя, билася в конвульсіях. Ні те, що моя кончина була дуже драматичною подією... Одинак, котрий віддає богу душу в шістдесят чотири роки, здається, не обіймає усіх складників справжньої трагедії. Справді, здавалося геть зайвим, щоб та незнайомка вдавала горе, якого не відчувала. Вона стояла біля узголів'я труни, з порожнім поглядом, трохи відкритими вустами; сумна сеньйора ніяк не могла повірити у мою кончину:

— Він таки помер, помер, — казала вона сама собі.

Як журавель, що його побачив той відомий мандрівник[5], полинув у вирій з берегів Іліссоса[6] до Африканського берега, незважаючи на руїни і час, так і уява цієї сеньйори також полетіла від руїн сьогодення до берегів Африки її молодості. Нехай вона собі летить у своїй уяві, ми ж туди підемо згодом, ми попрямуємо туди після того, як я опишу свої перші дитячі роки життя. А зараз я хочу спокійно померти, за звичаями, слухати плач сеньйор, тиху розмову чоловіків, дощ, що

барабанить об листя дерев у садибі, і різкий звук ножа, котрого гострильник заточує там надворі разом з іншим приладдям. Я вам присягаюся, що той оркестр смерті був не таким уже й сумним, як могло здатися. У певному сенсі, пізніше він видався мені навіть вишуканим. Життя билось у мене в грудях з натиском морських хвиль, моя свідомість розчинялась, а я спускався до фізичної та духовної нерухомості, і тіло моє оберталося на рослину і камінь, на землю, і просто на ніщо...

Я помер від запалення легенів, проте я вам скажу, що причиною моєї кончини було дещо більше, ніж пневмонія. Ідея велична і корисна спричинила мою смерть, — можливо, ти, читачу, і не повіриш, але це таки правда. Я спробую коротко викласти тобі цей випадок. А ти вже сам вирішуй, чи маю я рацію.

Розділ II. Пластир

Коли одного ранку я прогулювався у себе в садибі, за трапецію у моїй голові вхопилась думка, розмахувала руками й ногами, робила які тільки можна собі уявити кульбіти. Я став спостерігати за цим. Аж раптом моя думка високо скочила, розвівши руки і ноги в боки літерою Х: «Розгадай мене, або я тебе поглину».

Ця думка була не більше й не менше, аніж винахід найдовершеніших ліків — протиіпохондричного пластиру, призначеного для полегшення страждань нашої меланхолійної людської спільноти. У заявці на патент, котрий я підготував, я звернув увагу уряду на суто християнське призначення мого винаходу. Окрім того, я не заперечував перед своїми друзями, що з цього винахід матиму ще й матеріальний зиск, який можна отримати за рахунок розповсюдження великих обсягів такого продукту у великих обсягах і з відчутними результатами. А тепер, однак, я стою по той бік життя і можу зізнатися, що: головним для мене було відчуття того, що я побачу в газетах, на вітринах, у рекламних проспектах, на розі вулиці і власне на упаковках із самим засобом оці три слова: «Пластир Браса Кубаса». У мене була пристрасть до гучної слави, до яскравих плакатів, до феєрверків. Мені кортіло зробити щось таке, що спонукало б когось до дії, навіть до плачу. Можливо, скромні люди мене засудили б за такий недолік, проте я сподіваюся, що таке моє бажання зрозуміють люди меткі. Таким чином, мій винахід мав дві сторони медалі: одна спрямована на публіку, глядачів, а друга — на мене. Тобто з одного боку — благодійність і вигода, а з іншого — жага до визнання. Скажімо так: любов до слави.

У мене є дядько, він священик, цілковито залежний від церковних доходів: так от він зазвичай говорив, що любов до тимчасової слави призводить до втрати душі, адже людина має думати про вічність. Та йому заперечував інший мій дядько, офіцер одного з піхотних полків, котрий стверджував, що саме жага слави найбільше притаманна людям і, відповідно, є найприроднішою рисою людини.

А ти, читачу, маєш обрати, хто більше має рацію — канонік чи офіцер; я ж повертаюся до пластиру.

Розділ III. Генеалогія

Отож я вже говорив про своїх дядьків, то ж дозвольте мені представити вам тут мій короткий генеалогічний нарис.

Засновником нашої родини був такий собі Даміау Кубас, котрий процвітав у в першій половині XVIII століття. Він був бондарем за фахом, родом з міста Ріо-де-Жанейро, та помер би він в бідності й невідомості, якби займався лише бондарством. Але ж ні: він був землеробом, сіяв, збирав урожай і обмінював його на гарні та чесно зароблені патакас[7], аж доки не помер, залишивши гарні статки своєму синові, ліценціату Луїсу Кубасу. Саме цей молодий чоловік став родоначальником цілої низки моїх дідусів та бабусь, саме про нього завжди говорили в родині, адже Даміау Кубас був усього-на-всього бондарем, можливо, навіть поганим бондарем, тоді як Луїс Кубас учився в університеті в Коїмбрі, обіймав помітні державні посади і був одним з особливих друзів віце-короля Бразилії графа да Кунья.

Оскільки прізвище Кубас[8] видавалося йому занадто простим і нагадувало про бондарське минуле, наголошував мій батько, правнук Даміау, почав говорити, що таке прізвище було присвоєно йому як герою війни в Африці на визнання його подвигів під час баталій, де він розбив триста діжок, що належали маврам. Батько мій був людиною з нестримною фантазією — він утік від бондарства на крилах такого собі calembour[9]. Він мав добру вдачу, людиною він був достойною, яких мало, і до того ж як ніхто вірний. Щоправда, певною мірою йому було притаманне марнославство, проте покажіть мені в цьому світі хоч кого-небудь, кому б це хоч трохи не було притаманним. Варто зазначити, що він вигадав оту історію про діжки тільки тоді, коли зазнав невдачі з іншим планом.

Спочатку він віднайшов родину свого відомого однофамільця, капітана-губернатора, Браса Кубаса, котрий заснував Сан-Вісенте, де і помер в 1592 році. Саме на його честь він і назвав мене Брасом, назвавшись його родичем. На це не погодились рідні того капітана-губернатора, і тоді він і вигадав історію про оті триста мавританських діжок.

Ще живі деякі з членів моєї родини: моя небога Венансія, «лілія в долині» — квітка поміж дам свого часу; живий її батько — мій шваґро Котрін, персонаж неоднозначний... Проте не станемо забігати наперед і викладати події, давайте вже спершу закінчимо цю історію про пластир.

Розділ IV. Нав'язлива ідея

Мої міркування після стількох кульбітів і переворотів обернулися на нав'язливу ідею. Нехай береже тебе, читачу, бог від такої нав'язливої ідеї, краще вже порошина в оці або навіть колода. Згадайте Камілло-Бенсо Кавура[10] — саме нав'язлива ідея об'єднання Італії його доконала. Бісмарк, щоправда, ще не помер, проте варто зазначити, що природа буває примхливою, а історія — це вічне лаврове дерево. Наприклад, Светоній[11] представив нам Клавдія таким собі простачком — або ж «гарбузом», як його назвав Сенека[12]. А про Тіта говорив, що той заслужив усі принади Риму. Прийшов скромний професор і знайшов спосіб показати, що з двох цезарів насправді всі заслуги належали саме тому, кого прозивав «гарбузом» Сенека. А ти, мадам Лукреціє, квітка родини Борджіа, якщо якийсь поет[13] і змалював тебе як католицьку Мессаліну, то з'явився такий собі недовірливий Грегоровіус[14], котрий таки применшив значною мірою оцю твою якість, і якщо ти й не постала як лілія, то все ж і не лишилась геть закаляна в болоті. Я ж не зробив свого остаточного вибору між поетом і мислителем.

Тож нехай живе історія, примхлива історія, котра дозволяє трактувати себе як завгодно, і повернувшись до своєї нав'язливої ідеї, скажу, що саме вона гартує чоловіків, і сильних, і навіжених; а ідея непевна, розпливчаста, мінлива — саме вона породжує Клавдіїв, — стверджує Светоній.

Моя ідея була визначеною, точною, такою як... Мені не спадає на думку ніщо таке непорушне в цьому світі: можливо, місяць, можливо, єгипетські піраміди, можливо, колишня німецька їжа. Подивися, читачу, на порівняння, що краще підходить сюди, подивися сюди і не відходь убік, скрививши

носа лише тому, що ми ніяк не дійдемо у цих записках до власне оповіді. Саме туди ми і прямуємо. Гадаю, що тобі, як й іншим читачам, твоїм побратимам, більше сподобається розповідь про пригоди, аніж роздуми, і гадаю, що ти маєш рацію. Тож прямуймо туди. Наразі ж варто сказати, що ця книга написана флегматично, повільно, як це робить людина, котра вже змирилася з короткотривалістю свого віку. Праця ця надзвичайно філософська, та належить незвичайній філософії, іноді дуже суворій, іноді грайливій. Те, що не буде, але й не руйнує, не запалює, але й не коштує дорого, і все ж є радше і більше марнуванням часу й меншою мірою пропагандою якогось вчення.

Ходімо туди, повернімо ніс у потрібний бік і звернімося до пластиру. Залишмо історію з її капризами елегантної дами. Ніхто з нас не брав участі у битві біля острова Саламін[15], ніхто, з мого боку, не писав свідчення з Аугсбурга. Якщо я коли-небудь і згадую Кромвеля, то лише в тому сенсі, що такою ж твердою рукою, як розігнав парламент, він міг би накласти на англійців ще й пластир Браса Кубаса. Не смійтеся з цієї спільної перемоги пуританізму й аптекарської справи. Хто не знає, що біля підніжжя великого прапора — державного, величного — часто майорять і здіймаються інші прапорці — скромні, особисті, і що саме вони й виживають? Не дуже вдале порівняння. Скажімо так, це як чернь, що збиралася в тіні замку феодала: коли замок упав, чернь усе ж вижила. Правда, що замок був великий... Ні, і таке порівняння невдале.

Розділ V. В якому з'являється миле вушко однієї дами

Саме тоді, коли я весь був поглинутий тим, як якомога швидше оформити свій винахід, я став жертвою протягу, що спричинив моє захворювання, після якого я вже не одужав. У мене в голові була тільки одна думка про пластир; мене нав'язливо переслідувала думка про навіжених та сильних. Я бачив, як я відриваюся від землі і здіймаюся над натовпом прямисінько у небеса, як безсмертний орел. Тож при думці про таке видовище, хіба людина здатна відчувати біль, що її діймає? На другий день мені погіршало, я став лікуватися, проте не зовсім серйозно, не дотримуючись особливого режиму, не докладаючи особливих зусиль, без наполегливості. Отож хвороба врешті-решт мене привела у вічність. То ж знайте, що я помер в одну з п'ятниць, день був непогожий, і гадаю, що саме мій винахід і доконав мене. Хоч мої свідчення й не надто переконливі, проте вони вагомі.

Адже цілком ймовірно, що я прожив би сто років і про мене написали б у газетах як про довгожителя. У мене було гарне здоров'я і був я кремезним. Тож уявіть собі, що замість того, аби закладати основи фармацевтичного винаходу, я намагався би розробляти елементи політичної інституції чи то релігійної реформи. Проте тут з'явився протяг, котрий за своєю дієвістю переважає людські розрахунки, і все пішло шкереберть. Отак буває і з людською долею.

З такими думками я попрощався в жінкою, не можу сказати, що найдоброчеснішою, проте вочевидь найгарнішою серед своїх ровесниць. Це ота незнайомка з першого розділу з уявою, як у журавлів з Іліссоса. Тоді їй було п'ятдесят чотири роки —

тож була вона вже в літах, проте як на свій вік мала неординарну зовнішність. Уяви собі, читачу, що ми кохали один одного багато років тому, і ось тепер, коли я вже лежав хворий у ліжку, вона зайшла до мене в спальню...

Розділ VI. Chimene. Qui l'eût dit? Rodrigue, qui l'eût cru?[16]

Я бачу, як вона з'являється у дверях моєї спальні — бліда, схвильована, вдягнена в чорне. Вона завмерла десь на хвилину, не маючи сил зайти до кімнати, або ж не наважуючись зайти, коли побачила чоловіка, котрий був зі мною. Лежачи в ліжку, я дивився на неї весь цей час, не промовивши ні слова, не поворухнувши жодним м'язом. Минуло два роки відтоді, як ми бачились востаннє, а тепер я її бачив не такою, як вона зайшла, а такою, якою була колись, коли ми були молодими, бо загадковий Єзекиїл[17] ніби повернув час назад і навіть сонце засяяло, як у наші молоді роки. Сонце відступило, а я обтрусив усі нещастя, увесь той пил часу, що його смерть розвіє у вічності небуття, здатній зробити більше, аніж час, котрий і є повелителем смерті. Ніяка вода Ювенти[18] не зрівняється з простою тугою за минулим.

Повірте мені, згадувати — то ще найменша біда, ніхто не вірить у щастя сьогодення, у якому є краплі слини Каїна. Коли минуло кілька миттєвостей, і біль відступив, тоді справді можливо, і навіть вірогідно отримати справжню насолоду, тому що між двома цими уявними станами кращим все ж є той, коли насолода приходить без болю.

Спогади тривали недовго, наразі реальність взяла верх, теперішнє відсунуло минуле. Можливо, пізніше, в одному з розділів цієї книги, я тобі викладу свою теорію про те, що люди, як і книги, мають своє перше видання, а потім нові, змінені чи доповнені, видання. Що важливо знати для нас зараз, то це те, що Віржилія — а звали її Віржилією — ввійшла у спальню рішуче, з величністю, котру їй надавало вбрання й роки, і

підійшла до мого ліжка. Чоловік підвівся і вийшов. Цей тип приходив до мене щодня поговорити про реформи, про колонізацію та необхідність розбудови залізничного транспорту. Хіба може цікавити щось більше людину, яка збирається на той світ? Він вийшов. Віржилія все ще стояла, якийсь час ми дивились один на одного, не промовивши жодного слова. Хто заговорить першим? Від двох закоханих, від двох пристрастей, що не знали спину, зараз не лишилось нічого — проминуло якихось двадцять років. Що було — то це два втомлених серця, спустошених життям і ним же насичених, я не знаю, чи було це однаковою мірою, проте врешті-решт роки були насиченими теж. Віржилія зараз мала старечу красу, серпанок суворості та материнства, вона не була такою стрункою, як я її бачив востаннє на святі Святого Іоанна в Тіжуці. Вона належала до породи тих, хто не здається плину часу, лише зараз у неї стали з'являтися посеред темного волосся тоненькі пасма сріблястого волосся.

— То ти вирішила провідати покійника? — спитав я.

— Теж мені покійник! — відказала Віржилія, скривившись. А потім, стиснувши мені руки, додала: — Я прийшла, щоб вивести цього ледаря на вулицю.

У її голосі вже не було слізних ніжностей минулих часів, звучав він дружньо і приємно. Я був вдома сам, зі мною був лише доглядальник, тож ми могли говорити між собою, не наражаючись на небезпеку. Віржилія довго розповідала мені всілякі світські новини, все це з певною часткою сарказму, що надавало її мові гостроти. Я ж, котрий збирався покинути цей світ, відчував сатанинське вдоволення від того, що глумився з нього, ніби переконуючи себе, що нічого не втрачаю, полишаючи його.

— Що за думки! — перервала мене Віржилія, досить сердито. — Дивись, бо більше не прийду! Зібрався помирати! Ми

всі коли-небудь помремо! Радіймо з того, що ми ще живемо!

Потому вона глянула на годинник:

— Господи! Вже третя година, я маю йти.

— Ти вже йдеш?

— Так, пора, я прийду завтра або ж пізніше.

— Не знаю, чи так буде пристойно, — зазначив я, — хворий одинак, а в домі немає господині...

— А твоя сестра?

— Вона має приїхати сюди на кілька днів. Проте не може раніше суботи.

Віржилія подумала якусь мить, знизала плечима і серйозно сказала:

— Я вже стара! Ніхто вже не звертає уваги на мене. Проте, щоб не виникло пліток, я прийду сюди з Ньоньо[19].

Ньоньо був вже дипломованим молодиком, єдиним сином, котрого вона мала у шлюбі і який у віці п'яти років був мимовільним свідком нашого кохання. Вони прийшли до мене через два дні разом, і я маю визнати, що коли їх побачив у себе у спальні, мене охопила така невпевненість, що мені важко було відповісти на люб'язні слова молодого чоловіка. Віржилія мене зрозуміла і сказала синові:

— Ньоньо, не звертай уваги на цього великого лежню-рюмсу, він не хоче говорити, аби ми подумали, що він ось-ось помре.

Хлопець усміхнувся, мені здається, що я теж, і все скінчилося як простий жарт. Віржилія поводитися спокійно: усміхалась і мала вигляд людини, сумління якої незаплямоване. Ніякого підозрілого погляду, жодного жесту, котрий міг би її видати, говорила однаково рівно, а стосовно настрою — вона цілковито собою володіла, що, можливо, таки здавалося дивним. Коли ми торкнулися у розмові — випадково — питання позашлюбного кохання, напівтаємного, напіввідомого, мені було дивно, що вона говорила про жінку, якої це торкалося, з презирством і

навіть трохи з обуренням, а то була її подруга. Син відчував задоволення, коли слухав такі слова, гідні й сильні, а я сам себе запитував, що сказали б про нас серцеїди, якби Бюффон[20] народився серцеїдом...

Саме тоді у мене починалося марення...

Розділ VII. Марення

Наскільки мені відомо, ще нікому не вдавалося переказати зміст свого марення; я це роблю, і наука мені за це віддячить. Якщо читачеві не до вподоби споглядання такого роду ментальних явищ, то він може просто перегорнути цей розділ і переходити власне до оповіді. Утім, якщо навіть це і не дуже цікаво, я завжди наполягаю на тому, що все ж існує певний інтерес до того, що саме коїлося в моїй голові протягом якихось двадцяти чи тридцяти хвилин.

Спочатку я набув форми китайського перукаря, з пuzцем, що вправно голив китайського мандарина, котрий платив мені за роботу, лоскочучи та пригощаючи мене цукерками: отакі були примхи в мандарина.

Невдовзі я відчув, як перетворився на «Суму Теології»[21] Святого Томи Аквінського, видану в одному томі в сап'яновій палітурці зі срібними застібками та естампами. Така ідея призвела мене до повної нерухомості і навіть зараз, коли я згадую, як мої руки стали застібками до книги, що схрестилися на животі, і хтось їх мені розводив (вочевидь, то була Віржилія), така моя поза справляла враження, що я вже став мерцем.

Наостанок, коли я знову набрав людської форми, я побачив, як суне гіпопотам, котрий накинувся на мене. Я йому підкорився — не знаю, чи тому що довірився йому, чи то від страху, проте невдовзі гіпопотам помчав так карколомно, що я ледь наважився сказати, що така мандрівка немає мети.

— Помиляєтесь, — відповів мені гіпопотам, — ми мчимо до початку віків.

Я натякнув йому, що така подорож мала би бути дуже довгою, проте гіпопотам чи то мене не зрозумів, чи то не почув.

Тож я запитав, побачивши, що він-таки вміє говорити, чи він є нащадком коня Ахілла або Валаамового віслюка. Він відказав мені особливим жестом, притаманним саме парнокопитим: стріпнув своїми вухами. Я ж, зі свого боку, заплющив очі й віддався на волю долі. Тепер уже я не можу вам не зізнатись, що мене мучили ці та інші вияви цікавості, я хотів знати, з чого починалися віки, чи було це таким же таємничим, як і походження виявів цікавості, чи було це таким же містичним, як і походження Нілу, і, головним чином, я був не певен, чи вартувало так чи інакше проходити крізь усі ті віки: такими були роздуми хворого. Оскільки в мене все ще були заплющені очі, то я не бачив дороги. Мені тільки згадується, що все сильнішим ставало відчуття холоду відповідно до того, як проходив день, і нарешті настав той момент, коли мені здалося, що ми опинилися в зоні вічних снігів. Дійсно, коли я розплющив очі, то побачив, що тварина скакала полем, вкритим снігом, побачив я і кілька інших великих тварин, теж на снігу. Навкруги був суцільний сніг, нас заморожувало сніжне сонце. Я намагався щось сказати, проте мені вдалося пробурмотіти тільки одне запитання:

— Де ми?

— Ми вже проїхали Рай.

— Гаразд, тоді давай зупинимось біля шатра Авраама[22].

— Але ж ми рухаємось у протилежний бік, — глумливо зауважив він.

Я відчув себе пригніченим і спантеличеним. День видався мені надокучливим і незвичайним, я промерз до кісток, їзда була важкою, а результату я не відчував. А потім — думалося мені хворому — якби таки ми дісталися до початку віків, нашої зазначеної мети, було б цілком вірогідним, що обурені віки, оскільки я таки вдерся у їхнє володіння, просто могли мене розчавити між своїми кігтями, котрі були такими ж

віковичними, як і самі вони. Поки я так думав, ми потроху долали дорогу, і під нашими ногами пропливали рівнини, аж доки тварина не зупинилася, і я сам спокійно зміг подивитися навколо себе. Тільки подивитися: бо я нічого не міг побачити окрім білого снігу, котрий цього разу заповнив і саме небо, що до того часу виглядало блакитним. Можливо, час від часу мені видавалося, що я таки бачив то одну, то іншу рослину — величезну, незграбну, листя якої тріпотіло від вітру. Тиша була в тій місцевості, як у гробниці: можна сказати, що життя речей для людини здавалося безглуздом.

Впала з неба? Виросла з землі? Я цього не відаю, тільки пам'ятаю, що тоді переді мною з'явилася величезна постать жінки і спрямувала на мене погляд, що пломенів, ніби сонце. Уся ця фігура мала розмах диких форм, що не могли поміститися в кут зору людського ока, бо контури розчинялися в середовищі, і те, що мені видавалося спочатку щільним, насправді часто було прозорим. Сказати, що я був ошелешеним, — не сказати нічого: стан мій був такий, що я не зміг витиснути з себе навіть слова. Однак за якийсь час — доволі короткий — я все ж запитав, хто вона і як її звати.

— Звати мене Природа, або ж Пандора, я твоя мати і твій ворог.

Коли я таке почув, то трохи відступив назад, охоплений страхом. А з горла тієї жінки вирвалось щось таке, що збурило усе навколо нас, наче буревій; рослини нагнулися до землі, а довгий стогін розірвав німоту зовнішніх речей.

— Не лякайся, — сказала вона, — моя ворожість не вбиває, це головню задля життя, яке таким чином стверджується. Ти живеш — і мені не треба іншої напасті.

— Я живу? — спитав я, вп'явши нігті собі в долоні, аби пересвідчитися в тому, що я існую.

— Так, подивися сюди, де ти живеш. Не бійся втратити отой непотріб, що ти називаєш гордістю. Ще протягом кількох годин ти скуштуєш хліб болю, і якщо твоя свідомість на мить повернеться до тебе, ти скажеш, чи хочеш жити.

Сказавши таке, жінка-привид простягнула руку, схопила мене за волосся й підняла у повітря, ніби я був легкий, як пір'їнка. Тільки тоді мені вдалося побачити її обличчя — воно було здоровенним. Я не бачив нічого більш спокійного: жодного різкого руху, ніякого виразу ненависті чи гніву, єдиним виразом була загальна, повна егоїстична незворушність; вираз безкінечної глухоти й відсутності волі. Обурення, якщо воно в мене й було, лишилося закритим у серці. Водночас на цьому обличчі з крижаним виразом проступала аура молодості, суміш сили та процвітання, перед якими я відчував себе найслабшим та найстарезнішим посеред живих.

— Ти мене зрозумів? — запитала вона після тривалого споглядання один одного.

— Ні, — відповів я. — Ти просто абсурд, ти просто з казки. Я марю або ж якщо це правда, то я з'їхав з глузду, а ти не виходиш за межі поняття божевілья, тобто, ти лише маячня, котрою людина в несвідомому стані не може управляти й до якої не може доторкнутися. Ти — Природа? Природа, яку я знаю, — то лише мати, а не ворог; вона не робить з життя болячку, і не має, як оце ти, такого байдужого виразу обличчя, як зі склепу. А чому Пандора?

— Бо я несу у своїй торбині[23] добро і зло, і найбільше благо, що його мають люди, — надію, останню втіху людей. Ти тремтиш?

— Так, твій погляд мене заворює.

— Я тобі вірю: я не тільки життя, я також і смерть, і ти маєш повернути мені те, що я тобі дала в борг. Великий ласунчику, чекай на насолоду від нічого.

Коли це слово прозвучало, як грім серед отієї величезної долини, мені здалося, що то був останній звук, котрий долинув до моїх вух. Мені здалося, що я відчуваю, як моє тіло раптом розкладається. Тоді я повернувся до неї з очима, сповненими благання, і попросив у неї ще кілька років.

— Нещасна хвилина! — вигукнула вона. — Навіщо ти просиш ще кілька моментів життя? Для того, щоб пожирати інших і щоб тебе поглинули потім? Хіба тобі не набридли цей спектакль і ця боротьба? Ти надто добре знаєш. Все, що я тобі показала, не таке безглузде і не таке сумне: світанок дня й меланхолія вечора, тиша ночі, краєвиди землі, сон, врешті-решт, — все те, що є найкращим моїм здобутком. Чого ще хочеш ти, прекрасний бовдуре?

— Просто жити, я не прошу тебе більше ні про що. Хто, як не ти, вклала в моє серце любов до життя? І якщо я люблю життя, чому ти маєш убивати саму себе, убиваючи мене?

— Бо ти вже мені більше не потрібен. Не важлива для часу хвилина, що минає, проте важлива та, що йде назустріч. Та хвилина, що надходить, — сильна й соковита, вона гадає, що несе в собі вічність, проте несе і смерть і зникає, як і інші, хоча якийсь проміжок часу таки існує. Ти кажеш — егоїзм? Так, егоїзм, у мене немає іншого закону. Егоїзм збереження. Ягуар розриває бичка тому, що він є їжею для ягуара, і щоб ягуар вижив, він має його з'їсти, а якщо той до того ж ще має ніжне м'ясо, то це ще краще, — оце і є всесвітній закон. Піднімися й подивися.

І, сказавши це, вона схопила мене і підняла високо вгору. Я спрямував свій погляд на один із схилів і став дивитися, довго дивитися вдалину; дивився крізь снігопад — то було щось унікальне. Уяви собі, читачу, віки у зменшеному вигляді, їхню ходу, усі народи та раси, всі пристрасті, скупчення імперій, війни апетитів та ненависті, взаємне знищення людей і речей.

Ось таким було видовище, вистава дивовижна і жорстока. Історія людей та історія Землі мали таку силу, котру їм не могли надати ні наука, ні людська уява, бо наука — річ доволі повільна, а уява не така чітка. То ж побачене мною було живою концентрацією усіх часів. Щоб описати все це, було б необхідно зупинити блискавку. Століття пролітали у вихорі і все ж, — саме тому, що очі того, що бачить марення не такі як звичайні — я бачив усе те, що проходило переді мною — пошесті та насолода — все від того, що називають славою аж до того, що називають злиднями, я бачив також кохання помножене на злидні і бачив злидні, що призводили до ще більшої немочі. Там були і жадібність, котра пожирає, і гнів, що спалює, і заздрощі, що зводять з розуму, і мотика, і перо, змочені потом, і амбіції, і голод, і марнославство, і меланхолія, і багатство, і кохання — всі вони хвилювали людину, всі ним бемкали як дзвіночком, аж поки не руйнували його, як непотріб. Це були різні форми однієї недуги, котра то гризла нутрощі, то гризла думки. І завше ходила вдягнена в костюм паяца, що блукав в оточенні людської раси. На якийсь час біль тамувався, відступав перед байдужістю, котра видавалась сном без сну, або перед вдоволенням, котре було несправжнім болем. Тоді людина, побита недугою та охоплена бунтарством, бігла перед фатальністю речей, поза постаттю неясною та мінливою, котру не можна було помацати руками, інші ж картинки здавались неймовірними, або ж невидимими, всі вони зшиті зі шматків, з'єднані німім швом, голкою самої уяви, а ця фігура — не більше і не менше, ніж примара щастя — або ж тікала від неї або ж дозволяла, щоб її тримали як у пелюшках, а людина притискувала її собі до грудей — вона ж собі сміялася, беручи на глум і зникала як марево.

Доки я дивився на таке горе, я не міг стримати скрику болю, котрий чи то Природа, чи то Пандора слухала без заперечень чи

сміху. І я не знаю, за яким саме законом порушення функціонування мозку я став реготати — і сміх мій був ідіотським і недоречним.

— Ти маєш рацію, — сказав я. — Річ дійсно курйозна й заслуговує на увагу, можливо, трохи монотонна, проте варта уваги. Коли Йов проклинав день свого зачаття, то це тому, що він хотів побачити звідси, з висоти, таке видовище. Ходімо туди, Пандоро, відкрий своє черево і з'їж мене, прохання кумедне, проте з'їж мене.

Відповідь примусила мене подивитися пильно вниз і побачити віки, котрі й далі рухалися, швидко та бурхливо; покоління змінювалися новими поколіннями, одні були сумними, як євреї під час полону, інші веселі та розпутні, як Коммод[24], та всі вони врешті лишилися в могилі. Я хотів було втекти, але якась таємнича сила тримала мене за ноги, тоді я сказав собі: «Гаразд, століття минають, прийде й моє і також мине, аж доки не настане останнє століття, котре й дозволить мені знайти розгадку вічності». Я примружив свій погляд і продовжував дивитися на віки, котрі наближалися й віддалялися. Чи був я тепер спокійним і рішучим, не знаю. Навіть чи можна сказати, що було мені весело. Можливо, я себе відчував навіть веселим. Кожне століття приносило свою частку світла й тіні, апатії та бажання боротьби, правди й помилок, і за ними йшли кортежем системи, нові ідеї, нові ілюзії; кожна з них спочатку розквітала, як рослина весною, а потім марніла та жовкла, щоби потім знову воскреснути. Відповідно до того, як життя набувало регулярності календаря, творилися історія й цивілізація, а людина — гола й беззахисна, озброювалася і вдягалася, будувала палац або ж хижу, просте село або ж «стобрамні» Фіви, створювала науку, що все досліджувала, і мистецтво, що захоплювало, ставала оратором, механіком, філософом, проходила поверхнею Землі і спускалася в черево

планети, піднімалася на повітряній кулі понад хмарами, тим самим допомагаючи працювати над містичним твором, чим і заповнювала потребу життя і меланхолію незахищеності. Мій погляд, тим часом, — неуважний і з відразою — побачив нарешті нинішнє століття, а поза ним — майбутні. Це століття відчувало себе вправним, умілим, сповненим життя, вібруючим, трохи неясним і мінливим, знавцем багатьох речей, проте врешті-решт таким же жалюгідним століттям, як і попередні, що вже минули. Так само воно минуло, як і інші, швидко і монотонно. Я подвоїв свою увагу: пильніше став вдивлятися, я ж збирався побачити останнє століття — останнє! Проте тоді вже швидкість проходження віків була такою стрімкою, що неможливо було що-небудь зрозуміти. На тлі такого мерехтіння століть — удар блискавки був завдовжки у ціле століття. Можливо, тому речі почали змінюватися; снігопад усе закрив собою — окрім гіпопотама, що мене туди привіз, та й він зменшувався, зменшувався, аж доки не досяг розміру кота. Насправді то-таки був кіт. Я його добре роздивився, то був мій кіт на прізвисько Султан, котрий грався біля дверей моєї спальні скрученим у кульку листком паперу.

Розділ VIII. Розум проти Глупоти

Як ти вже збагнув, читачу, Розум повертався на своє місце і пропонував Глупоті йти собі геть, звертаючись до неї словами Тартюфа, котрий безперечно мав рацію: «*La maison est à moi c'est à vous d'en sortir*»[25].

Проте древньою слабкістю Глупоти була любов до чужого дому, тож важко її вигнати, бо почувается там вона господарем. Не піде вона з чужого дому, адже сором вже давно втратила. Тепер ми помічаємо, у якій величезній кількості домів вона живе: в одних тільки тимчасово, в інших протягом довгих років, отож можемо зробити висновок, що ця люб'язна мандрівниця — просто жах для господарів. У нашому випадку, на порозі мого Розуму зчинилася колотнеча, тому що Глупота не хотіла покидати дому, а господар не відступав у своїх намірах забрати те, що він вважав своїм. Врешті-решт Глупота погодилася на малесенький закуток у підвалі дому.

— О, ні, сеньйоро, — відповів Розум, — я вже втомився від вас і маю гіркий досвід того, що пускаю в підвал, а ви знову захочете нишком пробратися з підвалу до їдальні, а потім уже й до вітальні, а затим і до всіх інших помешкань.

Кінець безкоштовного уривку. Щоби читати далі, придбайте, будь ласка, повну версію книги.

ridmi
ТВІЙ УЛЮБЛЕНИЙ КНИЖКОВИЙ

КУПИТИ